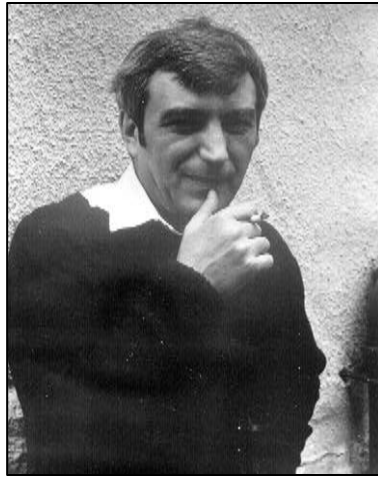

A tartalomból

- Demény Péter
Kacagj velem!
- Joan Múșlea
Szellem és irodalom
- Eginald Schlattner
Az idegen telebarát
Szágyi Júlia
A „szó erdélyies fényűzése”?
- Daniel Vighi
Atörténelem lényegét kell megragadni
Joachim Wittstock
Ahol a szimbolika rejtélyei kezdődnek
Lang Zsolt
Vannak-e? Vannak-e? Van-e?
- Vida Gábor
Joyce-nak való munka
Selyem Zsuzsa
Van a világon egy hely: Erdély
Balázs Imre József
Hányas cipőt visel az erdélyi magyar irodalom
Cornel Moraru
Egylőre erdélyi irodalmakról beszélünk
Livius Ciocârtie
Anyilválnó választ
Traian Ștef
Az erdélyiek irodalma
- William Totok
Tartalom nélküli forma?
Ovidiu Pecican
A levegő körös-körül
Dávid Gyula
Regionális tendenciák, regionális irodalmak
Constantin Noica
Erdély és a román szellemiség
Mircea Zăciu
Erdély jelentései a román irodalomban
- Kuncz Aladár
Erdély az én hazám
Kós Károly
Erdély
- Makkai Sándor
Magunk revíziója
Cs. Gyimesi Éva
Helyzet és helyzetudat
Kovács András Ferenc
Ó, Trenszi, Trenszi, Trenszi!
Molnár Gusztáv
Oximoron

Al. CISTELECAN

Erdély irodalma és irodalmi

nekelet ebből a szempontból kell megítélni. Eszmecserénk mintegy az esztétikai értékítéletek utáni szakaszban zajlik. Azokkal eleget foglalkoznak a többé vagy kevésbé szakmai beállítottságú lapok. Itt és most minket az irodalom egyfajta esztétikán túli „hasznosítása” érdekel. Az irodalom akarva-akaratlanul mentalitásközvetítő és mítosz-hordozó (amikor nem éppen demisztifikáló vagy – még gyakrabban – propagandisztikus fegyver). Ebben a minőségében foglalkoztat most minket a három erdélyi „irodalom”: mint bizonyos mitológiák és felfogások hordozója és terjesztője. Az irodalomnak, más – fogalmibb vagy csak ideologizáltabb – műfajoktól eltérően, ebben a minőségben megvan az az előnye, hogy lényegesen naiv. Ártatlanul megőrökíti a mítoszokat és az (egyéni és közösségi) önismeret. Szintúgy a másikról szóló ítéleteket és előítéleteket. Persze teheti ezt tételesen és harcossan, mint ahogy éppolyan jól megetheti teljesen ártatlanul is. De nem lehet, hogy ne tegye meg. Bárhogy is nézzük, az irodalom mindig árulkozik valamiről. Egyaránt kivetíti az önmagunkról és a másokról való képet. Képeket, amelyek dacolnak azzal a veszéllyel, hogy senkinek se tetszenek, és mindenkit sértenek.

Eppen azért, hogy lássuk, ki mit fektet be az irodalomba, hogyan mitizál erdélyi „kaját”, dombvidéket, milyenek az Erdélyvel kapcsolatos vágyai és látomásai, kiégesztették a vitát néhány klasszikus szöveggel, amelyek részleges és „elkötelezett” perspektívából foglalják össze ezt a kérdéskört. Jó, ha a magyarok megtudják, hogyan látják a románok Erdélyt, és mit fektetnek bele. Mint ahogy Noica előadásából és Mircea Zăciu tanulmányából ki-

derül, nem egy akármilyen tartományról van szó, hanem származástani jelentőséggel bíró helyről. Ha a románoknak van „Szentföld”-je, akkor – az irodalom tanúsága szerint – Erdély az. Hadd cáfolják a történészek, szociológusok, mitológusok, etnográfusok és egyéb tanult fők. S velük együtt a józanészű emberek. Az irodalom elkészíti a maga eredeti – és alapvető – ríportját a mentalitásról és a forró áhitatról, amely egy bizonyos térségre kivetítődik. Nagyon valószínű – legalábbis nem lehetetlen –, hogy a magyarok ugyanazt a szakralizáló partitúrát éneklik, s így két hasonló, ha nem éppen azonos dolog szembesülésének lehetünk tanúi. Lehet, hogy ezek az irodalmak, nem abban, ami offenzív és programszerű bennük, hanem hajszálerezetükben, egy-egy Kánaán ősképeit dőlgetik. Mindkettő a maga módján éskülön-külön. Ez lenne természetesen a kétmitológia „párbeszédének” legdrámább esete. Nagyon kicsi a valószínűsége annak, hogy a német partitúra ugyanazokat a patetikus jegyeket tartalmazza, tekintettel arra, hogy mítoszából hiányzik a „származás” témája és misztikája. Kérdés azonban – s izgalmas tanulmányra készítő –, hogy a két „látomás” milyen mértékben egyeztethető össze, milyen mértékben tűri el egymást, vagy annyira fundamentálisak-e, hogy már kibékíthetetlenek. De a tükröket végre szembesíteni kell egymással. Akár azzal a kockázattal is, hogy azonos képek döbbenetével találkozunk.

A szám körkérdése is legalább két szempontot igyekezett körvonalazni. Először is bizonyos sajátos jelek létezését – vagy nem létezését –, amelyek „tartományilag” jellemeznék az Erdélyben írt vagy

erdélyiek által írt irodalmat, és amelyek ezt az irodalmat felismerhető egységé kovácsolnák a román, magyar és német irodalom belül. Az első kérdés tehát arra vonatkozik, hogy egyáltalán létezik-e ilyen „helyi” sajátosság: *Véleménye szerint mi határozta meg – és határozza meg most is (?) – az erdélyi szellemet az irodalomban?* A másik szempont, amit figyelembe vettünk, annak a lehetősége, hogy ezek a jegyek, amennyiben léteznek, azonosíthatók legyenek, mint megkülönböztető jegyek, mind a három irodalomban. Természetesen, ha ezek a megkülönböztető jegyek léteznek, ha azonosak és megvannak mindenik irodalomban túl annak „etnicitásán”, ez azt jelenti, hogy a „hely szelleme” létezik, és kiegyenlíti a különbségeket. Ezért a második kérdés így szól: *Megtalálhatók-e ennek a szellemnek fő vonásai a többi erdélyi irodalomban?*

Végül, bizonyos értelemben logikus módon, ha egyszer hagyjuk, hogy maga a valóság határozza meg a kérdésfelvetés logikáját, a harmadik kérdést kétféleképpen kellett megfogalmaznunk, mert más-más helyzetről van szó. A románoké egyszerű volt: *Van-e Erdélynek irodalma?* A többieké kihívóbb volt és talán drámaibb is: *Van-e irodalom Erdélyben?* Erdély mint irodalmi téma vagy „irodalmi tér” között és a között, hogy van-e egyáltalán irodalom ebben a provinciában, természetesen nincs semmilyen egybeesés, akkor sem, ha a kérdéseknél tükröződik a megfogalmazás egyfajta geometriája. De a kérdés drámaisága nem lelhető fel a román irodalomban. Azzal a többiek esetében kell szembenézni.

Fordította: HADHÁZY ZSUZSA

ÁGOSTON Vilmos

A kisajátított tér

ügye az *egyetemes magyar irodalom* kategóriája, amelybe most már beletartoznak a sédországi, detroitai, texasi magyar írók is. Ugyanakkor, képzeljük el, mennyire elcsodálkozna a pesti, illetve zuglói, újjpalotai, mátyásföldi, józsefvárosi író, ha azt kérdegetné tőle a riporter: mondd, te a határok nélküli, határon túli vagy az egyetemes magyar irodalomhoz tartozol?

Na, jó ne cifrázzuk. Ne háborodjanak azonnal fel, akik úgyis a nemzet elleni merényletnek tekintik a kérdés ilyen értelmű körüljárását. Jól tudjuk, miről van szó. A kény szerről és a térről. A térről, annak minden hatalmi, metafizikai köréről, amelyhez hozzátartozik a pszichotikus misztifikáció, pátoz, helyhez kötöttségek hátrányainak a kompenzálása, amely aztán ismét elvezet a szabadság elvesztéséhez térben és időben. Tudjuk, itt egészen másról van szó, mint a magyar irodalom földrajzi határaitól. Mint ha a tér és irodalom viszonyában a tér lenne az értékesebb, nem az irodalom. A továbbiakban kiderül, hogy az alábbi fogalmak: erdélyi tér, erdélyi szellem, transzszilvanizmus és irodalom nem feltétlenül fedik egymást, és jól tudjuk, hogy van ez is annyira bonyolult kérdés, mint a romániai magyar irodalom fogalmának a meghatározása.

Jól elkülöníthető ugyanis az *erdélyi szellem* és a *transzszilvanizmus* gondolatköre, amelyet ugyan a magyar írók fogalmaztak meg az első világháború utáni Erdélyben, de itt nem irodalmi és távolról sem irodalomel-

méleti kérdésről, hanem alapvetően ideológiai kérdésről van szó. A kettőt nem illik olyan alapon összeegyeztetni, hogy esztétikai értéként jelenjenek meg a különböző földrajzi, politikai, világlátás-értelmezési, vagy „helyzetudat” hatások és, kimondatlanul is, azért tartunk egy műalkotást értékesnek, mert valamely (szakralisnak vélt) térben, benne fejeződik ki a helyi, csoport-ideológia.

„Külön erdélyi magyar irodalom márpedig nincs!” – írja kategorikusan Mózes Attila és a mondat különös, dacos felhangját a „márpedig” szóban vélem felfedezni. ² Tehát: minden kirekesztő, távoltartó, felemelő vagy elhatároló, szegény rokonn támogató gesztus ellenére, csakis egységes magyar irodalom van. ³ Az ember azt gondolná, hogy végső soron a *nyelvnek* a szemantikai jellege dönti el: magyar, holland, román, német irodalomról beszélünk-e. Ilyen alapon viszont akkor nem igazán lenne amerikai, angol és ausztrál irodalom sem, vagy osztrák és német. Pedig van. Igaz ugyan, hogy az erdélyi magyar irodalmi alkotásoknak, még ha a budapesti olvasó számára sajátos szöfordulatokat, más kifejezéseket tartalmaznak is, nincs olyan nyelvi megkülönböztető jellegük, hogy ez alapján külön irodalomról beszélhetnénk. Van ugyan dialektus, de nem írunk „tájszólásban” Erdélyben. Sőt, az erdélyi írók többsége úgy véli, itt beszélnek a „tiszt” magyar nyelvet, mert az erdélyiek meg tudják különböztetni a más nyelvekből idekivánczó jövevényszavakat a már meghono-

sodottaktól. Hallják a környező nyelvekben élő kifejezéseket, és ezek helyett igyekeznek sajátosan magyar szavakat használni. Ugyanakkor észrevehető, hogy a művekben megjelent közigazgatási és tárgyi világ több elnevezése, a köz- és magán-szféra tapasztalatai (beszélgetés a hivatalban, rendőrrrel, orvossal, ügyvéddel) nemegyszer a környező nyelvek logikai felépítéséhez, szórójéhez ig-

aznak, néha a másnyelvű kifejezések tükröződésai. Ilyen értelemben, már szóhasználatában is azonnal megállapítható, hogy valaki tudat alatt, milyen nyelvű közönségnek ír, mely környezetet „fogja a ceruzáját”.

Lehet, hogy Mózes Attila nem erre gondolt, de ez az olvasat is hozzátartozik ahhoz,

Folytatás a 2. oldalon

Néhány szó a kérdésekről

Mivel a kérdések „geometriáját” megrajzoló három „provinciális” (Ágoston Vilmos, Al. Cistelean és Molnár Gusztáv) között nem minden pillanatban működött tökéletesen az (elektronikus) kommunikáció, a három kérdés végül is nem pontosan ugyanabban a megfogalmazásban jutott el az érintettekhez. A „román változat” Al. Cistelean fenti cikkének végén olvasható. A magyarokhoz in tézett kérdések az alábbiak voltak: *1. Vannak-e a magyar/román/német irodalomnak olyan jegyei, amelyek felfogásitanak bennünket arra, hogy erdélyi magyar/román/német irodalomról beszéljünk? 2. Vannak-e közös erdélyi jegyei e három irodalomnak? 3. Van-e irodalom Erdélyben?* Megtörtént az is, hogy valaki valamilyen kombinált változatot kapott. A felkért hozzászólók egy része összevonta a kérdéseket. Elnézését kérünk azoktól a szerzőktől (Ștefan Borbély, Borcsa János, Egyed Péter, Ion Moldovan, Iustin Panța, Papp Sándor Zsigmond, Carmen Elisabeth Pucianu, Sánttha Attila, Udo-Peter Wagner), akiknek válaszait – helyhiány miatt – csak szeptemberi számunkban tudjuk közölni. Ugyancsak a szűkös tér kényszerített bennünket arra, hogy a körkérdést követő „klasszikus” szövegeket is megkurjúsuk. Kós Károly Erdély című kötetének további részlete, Mircea Zăciu tanulmányának teljes változata, a Cs. Gyimesi Éva előadását követő vita szövege lapunk elektronikus kiadásában olvasható. (A szerk.)